

Assumpta Montellà

El silenci dels telers

Ser dona a les colònies
tèxtils catalanes

arallibres

Pròleg

DES que l'any 1979 Ignasi Terrades publicava el llibre *La qüestió de les colònies industrials. L'exemple de l'Ametlla de Merola* fins a la publicació del llibre de l'Assumpta Montellà, *El silenci dels telers*, el coneixement, estudi i valorització de les colònies, especialment de les tèxtils, ha fet un llarg i fructífer camí.

Mirades professionals diferents, d'historiadors, economistes, geògrafs, antropòlegs, arquitectes i urbanistes han destacat diferents aspectes d'aquest món, complex i divers, que té cent cinquanta anys de vida. A la feina que han fet els estudiosos s'hi ha sumat, recentment, altres mirades i interpretacions. Els periodistes n'han fet difusió a la premsa escrita i als mitjans de comunicació audiovisuals: reportatges a les televisions locals, autonòmiques i estatals, fins i tot en algunes d'europées; centenars d'entrevistes, talls de veus, debats, comentaris enregistrats per les ràdios d'arreu. També en els nous canals de difusió i comunicació com Internet i YouTube.

Les colònies en color i en blanc i negre, imatges actuals i d'arxiu; milers de "retrats" convertits en fonts documentals que complementen els documents empresarials que s'han perdut, en una gran majoria, d'aquestes fàbriques i colònies, com també les màquines. Qui sap si encara treballen a l'altra punta de món filant i teixint, conduïdes per dones i criatures com les que fa tant de temps ho van fer a les nostres fàbriques? Llibres, audiovisuals, reportatges llarg i curts, plens d'imatges d'un temps perdut però no oblidat.

Un procés de trenta-cinc anys de pacient estudi que sortosament no s'ha acabat. La feia és ingent perquè, no em cansaré de repetir-ho, no

i ha dues colònies iguals, com no hi ha dos pobles iguals ni dues ciutats iguals ni dos països iguals. S'han de fer més monografies locals, estudis temàtics i transversals, d'èpoques i d'etapes, d'economia i de sociologia. I s'ha de posar en valor aquest patrimoni integral, material i immaterial. Per això han sorgit iniciatives de revalorització com exposicions, centres d'interpretació i museus, i el reconeixement de milers de persones que els visiten. També el reconeixement d'institucions internacionals com la Unesco que estan reconeixent, arreu d'Europa, i també en el cas de la cripta de la colònia Güell a Catalunya, la importància patrimonial de les colònies.

Sortosament, a les colònies els ha arribat també el moment de les expressions artístiques. La poesia de Miquel Martí i Pol, però també prosa, primer amb Emili Teixidor, ambdós del Ter; de mica a mica més novel·les del Llobregat, escrites per dones. Algunes d'aquestes novel·les fins i tot s'adapten al llenguatge universal i poderós del cinema i de la sèries de televisió. A tot això cal afegir la tasca incansable, tossuda, persistent, importantíssima, d'institucions com el Parc Fluvial de les Colònies del Llobregat—, que fa anys que treballa per aconseguir inversions i presència, reconeixement i estima per les colònies catalanes.

Per tot això ens alegra especialment donar la benvinguda al món de les colònies del Llobregat a l'Assumpta Montellà; sabem amb certesa que el tema l'ha captivat, les colònies i les dones de les colònies. El seu llibre cobreix, doblement, dos buits: el de la història oral i el de la mirada femenina, ambdós cabdals per entendre la complexitat d'aquest món que té cent cinquanta anys de vida i on les dones en van ser i en són protagonistes destacades.

Aquest llibre és un homenatge a les dones que al llarg de cent cinquanta anys han viscut i treballat en aquests món, i que amb els seus esforços han fet tant per els progrés i el desenvolupament del nostre país. Filles, esposes, mares i avies, però també dones treballadores, a casa i a la fàbrica.

Moltes gràcies a l'Assumpta i a les dones que amb generositat han explicat vivències personals que permeten reconstruir la història del nostre país.

ROSA SERRA ROTÉS

Elionor

L'Elionor tenia
catorze anys i tres hores
quan va posar-se a treballar.
Aquestes coses queden
enregistrades a la sang per sempre.
Duia trenes encara
i deia: «sí, senyor» i «bones tardes».
La gent se l'estimava,
l'Elionor, tan tendra,
i ella cantava mentre
feia córrer l'escombra.
Els anys, però, a dins la fàbrica
es dilueixen en l'opaca
grisor de les finestres,
i al cap de poc l'Elionor no hauria
pas sabut dir d'on li venien
les ganes de plorar
ni aquella irreprimible
sensació de solitud.
Les dones deien que el que li passava
era que es feia gran i que aquells mals
es curaven casant-se i tenint criatures.
L'Elionor, d'acord amb la molt sàvia
predicció de les dones,
va créixer, es va casar i va tenir fills.
El gran, que era una noia,
feia tot just tres hores
que havia complert els catorze anys
quan va posar-se a treballar.
Encara duia trenes
i deia: «sí, senyor», i «bones tardes».

MIQUEL MARTÍ I POL

Les dones i les nenes de les colònies

EN una visita a les naus fabrils encara actives de la colònia l'Ametlla de Merola vaig entendre per què moltes dones, antigues treballadores de les colònies tèxtils, tenen problemes d'oïda. Aquells telers eixordaven i em vaig haver de tapar les orelles amb les mans. Allò era una bona demostració del llenguatge dels telers. Després, silenci, i un retronny encara a l'orella que va tardar minuts a desaparèixer.

Vaig retrocedir en el túnel del temps per posar-me a la pell d'aquelles teixidores que treballaven dotze hores, sense silenci, perquè un torn s'encavalcava amb l'altre. «Ara era el soroll dels telers, i ara era el so de la sirena», m'explicaven. La sirena, com campanes d'un temps modern que marcaven les hores d'unes jornades inacabables, sovint més enllà de les que regulava la llei.

«Quan tenia onze anys, em llevava a les quatre del matí amb el so de la sirena per anar a treballar a la colònia, on engegaven a les cinc. Ple-gàvem a dos quarts de vuit del vespre i rebia un jornal de tres pessetes a la setmana. De les catorze hores i mitja comptades se'n podien rebai-xar una per dinar i dos quarts per esmorzar i berenar. Tornàvem al capvespre a casa amb un grup de companyes, bo i resant el rosari.»

Treballar i resar era la consigna, i les colònies tèxtils, una clausura que es va convertir en el santuari de moltes dones a cavall de dos segles. Elles van sustentar el pes de la producció a les fàbriques en la nostra Revolució Industrial i mai no s'ha explicat prou bé el seu protagonisme. Elles, que eren el 80 per cent de la mà d'obra, han quedat imperceptibles a les pàgines de la Història, mentre que els homes, als quals reservaven

els càrrecs d'autoritat dins les colònies, han arribat fins als nostres dies amb una visibilitat ben palpable. Ells eren els amos, els directors, els majordoms, els encarregats, que van fer de la Revolució Industrial el fet diferencial català, la locomotora d'una Espanya encara feudal.

I elles... un aglomerat gris de telers, emboirat per la borra d'on sobresortien fils i mans. Dones necessàries quan es va substituir la maquinària antiga per les contínues, en què es requeria més traça que força, i els dits menuts de les dones i les nenes treballaven millor i més ràpid, amb jornals més baixos. Dones que s'hi van deixar la infantesa, la joventut i la vida sencera, en un moment de canvi històric dins la nostra societat i que mai ningú no ha reconegut amb la generositat que els pertocaria.

És per això que teniu aquest llibre a les mans, per homenatjar-les. És el resultat d'una recerca basada en la memòria oral de moltes dones, tantes com n'he pogut trobar i que han volgut compartir amb mi les seves vides dins les colònies tèxtils.

Són dones de diferents etapes: les d'abans de la guerra, que poden explicar-nos «quan l'amo ho era tot a les nostres vides», passant per les collectivitzacions i la ruptura del model paternalista durant la Guerra Civil, i les obreres dels anys franquistes, encara més sotmeses i silenciades, que treballaven a preu fet i a un ritme frenètic per controlar fins a vint-i-quatre telers cadascuna, i que clouen la recerca, moment que coincideix amb l'esgotament del model entre els anys setanta i vuitanta, amb el tancament de la majoria de colònies per la crisi del tèxtil.

Per tant, és una forquilla cronològica volgudament ambiciosa, perquè vaig trobar dues i de vegades tres generacions de dones d'una mateixa família que havien treballat a la colònia en diferents etapes, i aleshores la realitat i el record de cadascuna canviava en funció de l'edat i les respostes a una mateixa pregunta eren totalment diferents.

Les dues dones que em van donar el patró per a aquesta obertura de dates van ser la Filomena, de noranta-quatre anys, i la seva filla Montserrat, de seixanta-vuit, totes dues treballadores de la Colònia Cal Pons de Puig-reig. A la meua pregunta «Estava contenta, de viure a la colònia?», la Filomena em va contestar que «Sí, molt contenta». En

canvi, la seva filla Montserrat em va donar una resposta totalment oposada i inesperada: «El que passava a les colònies amb les dones era indigne i immoral i el qui digui el contrari menteix!».

Calia, doncs, estudiar cronologies àmplies per recollir tots els matisos de cadascuna de les èpoques. Treballant així vaig trobar dones molt avançades al seu temps durant la Guerra Civil, hereves de la República, que, quan l'amo va caure del pedestal del paternalisme en els primers mesos del conflicte bèl·lic, es van tornar bèl·ligers i atrevides: «Quan l'amo va fugir ens van dir que la colònia era dels treballadors, i jo em passejava pels jardins de la torre de l'amo com si fos la mestressa». En canvi, durant el franquisme, les dones van retrocedir pel que fa als seus drets fins a la humiliació i va tornar el silenci de les obreres —no dels telers—, enmig d'una repressió que no deixava aixecar ni el cap ni la mirada quan venia l'amo, altra vegada senyor de la colònia.

Només les escoles del *Menager* (paraula provinent de França, on ja funcionaven aquestes escoles per a les mestresses de casa), a partir del 1944, proporcionaven espais exclusius per a dones, encara que fos amb el lema: *Mujer cristiana, sumisa al marido, educadora de los hijos y reina de su hogar*, que recreaven oasis on les dones se sentien mestresses del seu món.

Malgrat la ironia que algunes dones empren quan expliquen els cursos del *Menager*, la majoria estan satisfetes d'aquelles classes perquè esponjaven l'asfixiant ambient de la fàbrica, sovint amb assetjaments sexuals per abús de poder d'alguns encarregats, com explica la Teresa: «És la primera vegada que ho explico, perquè si ho hagués dit aleshores encara haurien dit que era jo qui provocava... Res de l'altre món, alguna arrambada entre les caixes del magatzem per proposar-me feines més descansades, si em deixava... és clar».

Aquest llibre també serveix per recuperar un patrimoni arquitectònic de primer ordre, com una herència cultural de la Revolució Industrial, testimoni del que va ser dins la nostra història. Les fàbriques, amb un arquitectura particular per a cada colònia, deixen veure les diferents etapes, majoritàriament construïdes amb totxana vermella i elements

de ferro, fet que apropiava el Modernisme català del passeig de Gràcia a la colònia, en un intent de marcar estil, sobretot en les més antigues. Després es van prioritzar architectures més funcionals, amb pilars de ferro per poder enderrocar parets i guanyar espai i llum, amb aquells sostres dentats plens de claraboies amb soroll de telers.

Malgrat que moltes colònies s'han reinventat convertint-se en un viver d'empreses i també com una alternativa per viure-hi, contribuint que segueixin vives, hi ha molts espais que resten abandonats, amb els edificis enormes de les fàbriques buits, sovint amb els vidres malmesos i els carrers deserts, i provoquen la melancolia d'un temps passat ple d'activitat. I recorrem els espais de la colònia en silenci, un silenci boirós, en què la memòria es fa més punyent però ajuda a recuperar un passat de dones a punt de desaparèixer.

Les colònies tèxtils són un paisatge amarat de silenci. *Silenci...* una paraula plena de sentits, de paraules mai dites.

«Aquell silenci que jo hauria volgut aleshores, ara ja el tinc després de setanta anys, perquè estic sorda, i tot és silenci al meu voltant, malleïts telers.»

«El silenci de la meua vida aleshores era més punyent que el soroll dels telers.»

Aquests dos fragments transcrits corresponen respectivament a una antiga treballadora de la colònia i a l'esposa de l'amo, també dona de colònia, malgrat estar a l'altra banda de la trinxera. Totes dues són de la mateixa època i per a totes dues la paraula *silenci* evoca encara fantasmes d'un passat que només el pas del temps deixa sortir. «Ara sí que puc parlar», em diuen l'una i l'altra.

Un silenci que et deixa escoltar millor un passat injustament oblidat. És per això que he triat per títol, *El silenci dels telers*, que explica sense gaires mots el perquè d'aquest llibre.

Tres vegades silenci. El primer és el que deixa la sordesa; el segon és el silenci de la dona sempre oblidada en la Història, sigui quin sigui el

llit on dorm, i el tercer és el silenci d'uns telers que la crisi dels anys vuitanta va fer emmudir.

Tres silencis que, com fils de telers, s'encreuen i teixeixen històries. Històries de dones i nenes a les colònies tèxtils.

La Montserrat i la seva mare, la Filomena, viuen ara a Manlleu, tot i que totes dues van treballar a la colònia Cal Pons, com la seva àvia. Per tant, han estat tres generacions de dones en diferents etapes i poden aportar molta informació.

Quan arribo a casa seva, la Montserrat m'explica que cuida la seva mare, la Filomena, ja a punt d'arribar als cent anys. A la mare se la veu tranquil·la, asseguda en una cadira i amb una mirada dolça. «No sé què puc explicar que li pugui interessar», em diu, una mica atordida per la meua visita.

A Manlleu fa un dia rúfol i la Montserrat, la filla, m'explica com la seva mare, molt delicada, sent el fred de seguida. Fa temps que la Filomena viu amb la seva filla, i ella la cuida amorosament. Li fa una carícia a la cara mentre amb l'altra mà li retira un ble de cabells.

«Ella no t'explicarà pas res de dolent de la colònia, ja ho veuràs; en canvi jo...» Agafo una cadira per posar-me enfront d'ella, ja que té l'oïda malmesa i si parlo davant per davant m'entén millor.

FILOMENA (1918), CAL PONS

«Ai, estic sorda com una tàpia, ja ho veu. Els telers segurament van tenir la seva part de culpa, però els anys tampoc no perdonen. Nosaltres estàvem molt contents de viure a la colònia, no hi entrava pas tothom qui volia, i només en puc explicar coses bones. Sí que la meua mare va començar a treballar quan era una nena, i jo també. Vaig treballar a la colònia tota la vida des dels onze anys fins als seixanta.

»Una presó? Bé, a fora tampoc no hi havia llibertat. Eren altres temps i ja teníem clar com havíem de viure. A la colònia tothom tenia el seu lloc: els amos a la torre i nosaltres a la fàbrica. Els amos manaven, és clar, però era la seva feina, manar... I nosaltres, obeir. Sempre havia estat així i no passava res.»

La Montserrat interromp: «I quan va morir l'avi, què? Vas haver de callar».

La Filomena no s'immuta, i continua: «Allò de l'avi no es va aclarir mai, però va passar fa molts anys, i tu sempre tornes amb el mateix».

La Montserrat m'explica que l'avi, el pare de la seva mare, va morir en un accident de la turbina. La Montserrat sempre ha pensat que la mort del seu avi no va ser un accident.

MONTSERRAT (1944) CAL PONS

«La meua àvia, vídua, va haver de tirar endavant tota sola, sense el marit, mort en un accident que mai es va aclarir, però a la colònia tot era silenci en segons quines coses. La mare va renunciar a saber, però jo voldria esbrinar el que va passar amb l'avi, ara que ja són tots morts. I si es va fer una injustícia, que com a mínim se sàpiga.

»Evidentment que la meua versió de viure a la colònia és molt diferent del que ha dit la meua mare, perquè ella és filla d'una època i jo d'una altra. Però jo sempre he tingut aquest punt rebel, perquè hi ha amigues meves de la colònia, de la meua edat, que pensen igual que la mare.

»El meu primer record? Doncs que s'acabava l'escola i que ja tenien a punt la meua plaça a la fàbrica. Tenia catorze anys.

»Ja havia quedat tipa de la colònia només amb les monges, i ara a sobre la fàbrica. Vaig treballar-hi poc perquè de seguida vaig empescar-me-les per convèncer la mare que volia aprendre un ofici: volia ser perruquera.

»No volia anar a la fàbrica ni volia saber res del seu món.

»Era jove i aleshores encara no havia après a explicar-me, tot i que sabia el que no volia. Jo em delia per fer de perruquera, per pentinar aquelles nenes que començaven a treballar amb pentinat de vella. I finalment vaig tenir la meua pròpia perruqueria a la colònia. Em vaig sortir amb la meua.

»Però la majoria de les dones no tenien la vida ben planificada. Entrar d'ajudantes, nuadores, posar bé les peces, metxeres... fins a l'edat de casar-se.

»Quan vaig llegir *Olor de colònia*, de la Sílvia Alcantàra, vaig pensar que no ho havia explicat tot. Ella va viure a Cal Vidal i també tenia aquesta mena d'ofec. Coneixia perfectament la vida de colònia per dins.

»Em vaig quedar decebuda quan vaig llegir el seu llibre. Que encara hi ha por? A la meua època, i parlo dels anys cinquanta i seixanta, el que passava amb les dones a les colònies era indigne i immoral i el qui digui el contrari menteix.»

M'ha deixat sorpresa la rotunditat de la Montserrat. No m'esperava aquest torrent de paraules com si fes molt de temps que volgués dir-les en veu alta. Ha callat de cop, mentre aguanta una mirada a mig camí entre la gosadia i el torbament.

«No és una feina d'un vespre, saber-ho tot», em diu, com avisant-me que m'he de guanyar la seva confiança.

«Les dones, a les colònies, tenien mala peça al teler. I mai més ben dit. Però de sempre, des del començament de totes les fàbriques. De ben petites cap a la fàbrica, i sabien que quan hi anaven els inspectors, les feien sortir a fora, com si juguessin, i després a dins, a treballar.

»Jo, ja no, eren altres èpoques, estava tot molt més reglamentat, però el treball infantil de les nenes forma part de la història d'aquelles parets. I això no es pot esborrar. I tu ho has d'escriure.

»En el meu temps, a catorze anys, ja podies ser apta per estudiar, que una noia no passava de les monges, i elles tampoc no podien explicar-te gaire cosa més. Això sí, de cosir i netejar, en sorties ben diplomada.

»Si tu creus que això era digne per a una dona, doncs les colònies ja estaven bé, i no hi donem més voltes.

»Les dones sempre a la fàbrica i els homes al cafè, i si una dona pretenia anar al cafè, ja et posaven l'etiqueta de “perduda”. Això sí, si l'encarregat et feia una arrambada, era normal. Aquella falsa moral em treia de polleguera. I això passava fa quatre dies... Digue'm rara, si vols, però per a mi allò no era normal. Entenc que vaig a contracorrent, a veure què et diran les altres dones.»

La Filomena no pot escoltar el que em diu la seva filla, estem massa lluny de la seva cadira, malgrat que intueix el que m'explica, perquè afegeix: «Les dones sempre hem tingut les de perdre, a la colònia i a fora, no sé per què has de parlar sempre malament de la colònia... Escolti, les colònies eren una bona cosa, digui el que digui la meva filla. Em sent? I els amos eren els amos, i nosaltres érem nosaltres».

A Manlleu ja és negra nit i prometo tornar-hi. Jo només volia saber si la història de les dones a les colònies tèxtils era injustament oblidada i m'he trobat un doll de paraules sense aturador, com l'aigua del riu, quan baixa fort.

Estic parada en un semàfor i veig que tinc el Ter a tocar. Baixo del cotxe i m'apropro al canal. Fa fred. Camino pel costat del canal, imaginant aquelles fàbriques de riu amb el soroll de telers de fons i les mans de la Filomena nuant fils invisibles, mentre la sentència de la seva filla em retruny dins el cap: «el que passava amb les dones a les colònies era indigne i immoral i el qui digui el contrari menteix».